

LEVANTUL IN SPANISH

Ioana Alexandrescu
Lecturer, PhD, University of Oradea

Abstract: This paper provides a few notes regarding the Spanish-translated version of Mircea Cărtărescu's book Levantul by Marian Ochoa de Eribe, published in 2015 by Madrid-based publishing house Impedimenta. It aims to offer data on this translation and focus on some characteristics of the translative option.

Keywords: Levantul; Mircea Cărtărescu; El Levante; Marian Ochoa de Eribe

Lucrarea își propune să ofere câteva note asupra traducerii în limba spaniolă a *Levantului* de Mircea Cărtărescu.

Levantul este o operă cheie a literaturii române, un poem de aproximativ șapte mii de versuri cu arhitectură postmodernă și multiple confluențe discursive.

Trebuie subliniat, însă, de la început, faptul că *Levantul* este un poem în limba română, iar pe alte meridiane lingvistice, el apare ca proză. Considerându-l intraductibil, Cărtărescu l-a reformulat acum câțiva ani, reducând vechiul poem la fragmente și rescriind restul în proză¹.

Traducerile *Levantului*, până acum în franceză, spaniolă și suedeză, toate apărute recent, între 2014 și 2015, sunt realizate, așadar, asupra unui material amenajat de autor cu gândul la traducere, într-o a doua naștere a cărții în aceeași limbă, româna, supusă acum unei selecții din perspectiva altor orizonturi culturale.

Compararea celor două versiuni oferite de autor, cea originală și cea destinată traducerii, ar fi, fără îndoială, un exercițiu interesant, însă Cărtărescu nu a publicat-o pe cea de-a doua, manuscrisul circulând între el și traducători. În ciuda tendinței sale de a reformula, de a recicla², pe care ne-o arată, bunăoară, schimbarea unui titlu (*Visul* redevine *Nostalgia*), scoaterea unei povestiri dintr-un volum și lansarea ei ca operă independentă (de pildă, „Ruletistul”, scos din *Nostalgia* și lansat singur în versiunea sa spaniolă), sau migrarea aceleiași povestiri în diverse spații livrești (tot „Ruletistul”, adus în *Fata de la marginea vieții*), în ciuda acestei diversificări programate de ofertare a operei sale, posibilitatea ca versiunea în proză a *Levantului* să nu vadă lumina tiparului, în limba română, nu poate fi exclusă. Fiindcă acele două supracalități ale sale, mixajul de stiluri dezlegate și măiestria formală, cu rime, a lungului poem, s-ar pierde. Ar fi, de fapt, o amputare a cărții în lipsa compensării îmbrăcării ei într-o altă limbă și pătrunderii în orizonturi noi.

Chiar și în absența acestui text în același timp intermediar și sursă a traducerii, comparând versiunea spaniolă cu poemul original, s-ar putea răspunde la întrebarea ce s-a considerat a fi intraductibil în *Levantul*. Aceasta, prin identificarea a ceea ce lipsește din versiune, pe lângă

1 Conform lui Radu Vancu, această versiune în proză a fost făcută „la cererea unor agenți literari, care voiau să traducă (de data asta de-adevărat, fără ghilimele) mostre din versiunea românească în proză în câteva limbi europene”. (274)

2 Doar produsul finit; se știe că de scris, Cărtărescu scrie dintr-o bucată, fără ștersături sau variante, fiindu-i străine stângăciile incoativului.

anexă și argumente: în linii mari, arhaismele și rima, ritmul, poezia. În lipsa lor, textul se dezbracă de chingile timpului, Bolintineanu, Eminescu, Ion Barbu dispar, nu complet, mai putând fi totuși identificați printr-o imagine, dar nu prin curgerea textului. S-a considerat, așadar, că ei nu își aveau locul într-un spațiu străin, cu cititori care nu i-ar fi observat în carte. Este vorba de un demers de despovărare, de eliberare a textului, de o aplatizare a drumului prin retranscrierea modernă și scoaterea din rimă. Se păstrează poezia în anumite locuri, în poemele în poem din original, cum este, de pildă, „Eleghie la mormântii din străbuni, pentru ca sa se vădească jalea tristei națiuni” pe care o scrie Manoil, dar și acolo ea este eliberată de rimă.

Faptul că, în principal, au dispărut în versiunea spaniolă aranjarea poetică și arhaismele, ambele menite să construiască stilurile care converge, poate chema întrebarea dacă era cu adevărat necesară rescrierea cărții de către Cărtărescu. Nu ar fi fost, oare, suficient ca autorul să dea indicații precum “în proză și actual”, fiind de presupus că traducătorul ar fi putut afla și singur că “împarfumat” înseamnă “parfumat”? Cel mai probabil, nu ar fi fost suficient. Oricum, lungul „exercițiu de stil”, spre a-l aminti pe Queneau, a însemnat, și aceasta îl face diferit ca intenție de alte autoadaptări și rescrieri (adesea în format teatral sau pentru copii), preambulul traducerii, printr-o înlăturare de opreliști, fie ele și potențial ușurele, din drumul traducătorului. Mai mult decât o neîncredere în capacitățile acestuia (deși e pățit în domeniu, vezi „japoneza” din *Frumoasele străine*), acest ajutor arată dorința lui Cărtărescu de a colabora după putință cu destinatarul sau intermediarii operei lui. În acest sens, autorul declara despre cea mai recentă carte a sa, capodopera *Solenoid*, că a fost scrisă cu multă grijă pentru cititor, probabil nemaidorind să-l afunde în urzeala rizomatică a vreunui *Orbitor*. Și se știe că unul dintre proiectele la care ține cel mai mult este traducerea operei sale.

În Spania, primele traduceri ale operei lui Cărtărescu au apărut la editura Funambulista din Madrid: *Por qué nos gustan las mujeres* în 2006 și *Cegador* în 2010. Unul dintre fondatorii acestei case, editorul Enrique Redel, când s-a desprins de ea după trei ani de activitate pentru a-și fonda o nouă editură, Impedimenta, l-a „luat cu el” și pe Mircea Cărtărescu, considerându-l nu doar cel mai bun scriitor din catalogul său, ci și proiectul lui personal. În această casă, au văzut lumina tiparului *El ruletista* (2010), *Lulu* (2011), *Nostalgia* (2012), *Las bellas extranjeras* (2013), *El Levante* (2015) și, acum câteva luni, *El ojo castaño de nuestro amor* (2016).

Toate aceste cărți au avut aceeași traducătoare: Marian Ochoa de Eribe, care i-a tradus în spaniolă și pe Panait Istrati, Mihail Sebastian, Mircea Eliade și Dora Pavel.

Pentru traducerile sale, Ochoa de Eribe a fost premiată de mai multe ori, primind, de exemplu, „Premio Estado Crítico” în 2012 pentru cea mai bună traducere a anului, cu romanul *Nostalgia*, premiul „Tormenta en un vaso” tot pentru *Nostalgia* în 2013, „Premio Euskadi de Plata” în 2014 pentru *Las bellas extranjeras*. Când îl traduce pe Cărtărescu, afirmă ea într-un interviu, „rămâne un lucru esențial: cititul și recititul textului până ajung să simt în mine ritmul, accentul, greutatea silabelor, mirosul cuvintelor.” (Sora, Constantinescu: 23)

Traducerea *Levantului* realizată de Marian Ochoa de Eribe este excelentă.

Se observă încă din incipit lipsa arhaismelor în versiunea spaniolă, curentele variabile „perfumado”, „nubes”, „cielos”, „su rostro”, „uñas largas” înlocuind arhaismele din textul original, respectiv „împarfumat”, „nouri”, „ceriul”, „ai sei obraji”, „gheare lunge”.

Dacă ceea ce s-a înlăturat din original sunt, grosso modo, forma poetică și arhaismele, ceea ce s-a adăugat sunt, în mod evident, notele explicative de la subsol, toate aparținând traducătoarei. Sunt optsprezece note în traducere, un număr nu foarte mare, deși prezența a patru dintre ele chiar în primele pagini părea să prevestească mai multe.

Primul care primește nota e lexemul „Zante”, nota fiind „Actualmente se conoce como Zacinto, una de las islas jónicas de Grecia”. (*El Levante*: 18) Faptul că traducătoarea a păstrat forma venețiană a numelui insulei, Zante, este o reușită, printre altele, pentru ecoul care se păstrează cu cealaltă denumire a insulei, „Il fiore di Levante”, și cu titlul cărții.

Traducătoarea notează *palicari* („soldados voluntarios que participaron en la guerra de independencia de Grecia”), *mahmudes* („moneda turca de oro que estuvo en circulación en Rumanía hasta mediados del siglo XIX”), *icosari* („moneda turca de plata”), dar nu notează, de pildă, *beizadea*, *Bărăgan*, *fustanelas*, *mamalgă*, *sarmale*, *halva*. Notează, în schimb, *queso de burduf*. Toate aceste lexeme sunt, bineînțeles, în cursive, norma spaniolă fiind strictă în acest sens.

În era Google și Wikipedia, notele au devenit o problemă de mare finețe. Când e nevoie de ele și când sunt în plus, în ce limite ar trebui să se încadreze, de număr și de lungime, acestea sunt întrebările care se pot pune când toată informația e virtual aproape de oricine. În cazul *Levantului*, de ce *mahmudes* primește notă și *kirguiza* nu, se poate întreba un cititor. O limită numerică prestabilită în ceea ce privește notele a stat probabil la baza trierii. Pe de altă parte, în timp ce nota despre aromâni este excelentă prin modul în care captează și transmite esențialul, cea privitoare la *Craii...*—„novela de Mateiu I. Caragiale” (123)—ar fi putut să includă titlul complet al romanului, existând, de altfel, versiunea lui spaniolă.

Să urmărim un fragment de text, în paralel originalul și versiunea:

„Se vărsa umbrirea serii în arhipelag, și mii / Cornulețe scot din valuri insulele fumurii” (*Levantul*: 18). „La sombra de la noche se derramaba sobre el Archipiélago y las islas oscuras sacaban miles de cabezas entre las olas” (*El Levante*: 20). Se observă inversarea subiect-predicat, apoi, din nou, reordonarea topicii, de la complement direct-predicat-complement circumstanțial de loc-subiect, în original, la subiect-predicat-complement direct-circumstanțial de loc, în traducere, adică dezordinea poetică retranscrisă la modul cel mai clasic. „Fumurii” nu mai amintește fumul în traducerea lui prin „oscuras”, „cabezas” diluează specificul „cornulețe”. Se observă, de asemenea, reușita traducerii „scot din valuri” prin „sacaba entre las olas”, și nu „de las olas”, cum poate ar fi fost tentat un traducător român, în spaniolă „sacar de las olas”, traducerea aparent cea mai apropiată de „a scoate din valuri” având mai pregnant sema de separare, a extragerii din valuri, când sensul este de fapt că se iveau, se ițeau³.

„Pe rotunda de lemn cârmă vezi un mugure că crește”. „De repente, en la madera redonda del timón creció una yema”. În traducere, se renunță la participativul din „vezi”, la prezent, dar nu la încoativ, retranscris prin „de repente...creció”, precum și trecerea de la imperfectul de dinainte la perfectul simplu, timp al narațiunii.

„Și o coadă cu ghimpi palizi din obadă să ivește / Și în vîrvi-i se desface un boboc ca de rubin:” „luego, el rabito de una flor de espinas pálidas y, en la punta, el botón del rubí”. Aici, se remarcă absența verbelor în versiune, o alegere foarte potrivită, desfășurarea de imagini având de câștigat din concatenarea coordonată.

„Este trandafirul serii din cuprinsul levantin. / El desfoaie foi de purpur peste ceriul de rază, / El umbrește cu văpaia-i apa care schinteiază, / El pogoară-n suflet focul dorului nemărginit: / Dor de ducă, dor de arme, dor de mări, dor de iubit”. „es la rosa del ocaso abierta sobre el

³ Mai departe în text, se observă aceeași atenție când se traduce “luna ca un corn de tablă a plecat de pe moschee” prin “la luna, como un cuerno de estaño, ha partido de la cúspide de la mezquita”, același simț spațial evitând traducerea “ha partido de la mezquita”, care ar fi implicat o interioritate inexistentă în original.

Levante. „Ella despliega sus pétalos púrpuras sobre los rayos del cielo, ella oscurece con llamaradas ambarinas el agua centellante, ella deposita en las almas la llama del deseo infinito: el deseo de partir, el deseo de las armas, el deseo de las mares, el deseo del amor”. Traducerea include „ambarinas”, aducând culoare gălbuie văpăii, și preferă pluralul „almas”, pe de o parte, probabil pentru a evita dificultatea de pronunțare *alma la llama* și în folosul dubletului *almas / armas*. Traducerea dorului, „o alcătuire nealcătuită, un întreg fără părți”, în cuvintele lui Constantin Noica (14), este „deseo”, dorință, lexem bine ales prin vecinătatea cu focul, „focul dorului nemărginit”.

În încheierea acestor observații asupra traducerii, pe deplin reușite, a *Levantului* în spaniolă, e de subliniat absența, din exercițiul de mai sus, a comparantului adecvat pentru fragmentul din *El Levante*: textul în proză, în limba română. În lipsa lui, pretenția că s-ar putea aprecia cât de cât corect particularitățile alegerilor de traducere care operează în versiunea spaniolă nu este lipsită de ridicol, fiind posibil, de altfel, ca unele dintre acestea să fi fost, deja, „alese” în textul care a fost tradus, originalul pentru versiune fiind, la rândul lui, un derivat.

Bibliografie

- Mircea Cărtărescu, *El Levante*, Impedimenta, 2015.
Mircea Cărtărescu, *Frumoasele străine*, Humanitas, 2014.
Mircea Cărtărescu, *Levantul*, Humanitas, 2016.
Constantin Noica, *Creație și frumos în rostirea românească*, Editura Eminescu, 1973.
Simona Sora, Claudiu Constantinescu, „Sunt bolnavă de românism-Interviu cu Marian Ochoa de Eribe, *România Literară*, nr. 19, 2 mai 2014, p. 23.
Radu Vancu, *Elegie pentru uman*, Humanitas, 2016.